Előszó

A felvilágosodás korának francia gondolkodói részéről felmerült az igény a különböző tudományágakhoz tartozó ismeretek rendszerezésére. Ez a törekvés enciklopédiák, valamint konkrét tudományterületekhez, többek között az irodalomhoz, a művészetekhez és a történelemhez kapcsolódó szótárak megjelenéséhez vezetett, ez utóbbiak gyakran népszerűsítő szándékkal születtek. Francia nyelvterületen kétségkívül a Diderot, D'Alembert és – a hozzájuk képest gyakran méltatlanul háttérbe szorított – Jaucourt lovag által szerkesztett *Enciklopédia* (*Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 1751–1772) a legismertebb, de a Fortunato Bartolomeo De Felice szerkesztésében, a svájci Yverdonban kiadott *Encyclopédie d'Yverdon* (1770–1780) és a Charles-Joseph Panckoucke által megjelentetett monumentális *Encyclopédie méthodique* (1782–1832) ugyancsak jelentős tudományos teljesítmény. Azonban a francia mellett más nyelvterületeken is születtek a korszakban enciklopédiák és szótárak, ilyen például az *Enciklopédiá*t ihlető Ephraim Chambers-féle *Cyclopaedia* (1728) vagy Johann Heinrich Zedler német nyomdász Hallében és Lipcsében kiadott enciklopédiája, a *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschafften und Künste* (1731–1754).

E szótárak és enciklopédiák nyilvánvaló célja a korabeli felhalmozott tudás összegzése és rendszerezése, az *Enciklopédia* emellett azonban a felvilágosodás eszméinek terjesztését is feladatának tekinti. Újdonsága egyfelől abban áll, hogy valódi kollektív munka, amelyben részt vettek a XVIII. század legjelentősebb francia gondolkodói (többek között Voltaire, Montesquieu, Holbach, Condillac, Marmontel, Rousseau), másfelől abban, hogy a szócikkek a mechanikainak nevezett művészeteket (a mesterségeket) is tárgyalják. Szintén újító vonás az egyes szócikkek közötti előre- és visszautalások rendszere, az illusztrációk, ábrák szerepe, valamint a mindenféle előítélet- és dogmaellenes kritikai szellem. Diderot támogatta a szerzők szabad véleménynyilvánítását, ennek következtében előfordul, hogy ugyanahhoz a fogalomhoz tartozó szócikkek eltérő, sőt néha egymásnak ellentmondó véleményeket fejeznek ki. A töredékes forma mögött azonban egységes alapelveket követő gondolkodásmód rejlik, a kor tudományossága és szellemisége tükröződik benne.

A kötet célja annak feltérképezése, hogy a széles értelemben vett felvilágosodás korában: az 1650–1830 közötti időszakban a szótárak, enciklopédiák és más kollektív művek – gyakran kéziratos lapok, például a Friedrich Melchior Grimm által szerkesztett *Correspondance Littéraire* [Irodalmi Levelezés] – hogyan járultak hozzá a tudomány, az irodalom és a művészetek népszerűsítéséhez Európában. A kötet középpontjában az *Enciklopédia*, illetve annak korszakalkotó koncepciója áll, ehhez kapcsolódóan éppúgy olvashatók benne az egyes művek, tudományterületek elemzésének szentelt, mint komparatív szemléletet tükröző tanulmányok, amelyek jól szemléltetik az *Enciklopédia* francia és európai társadalomra

gyakorolt hatását: azt, hogy a felvilágosodás korában született kollektív művek hogyan készítették elő az elkövetkező társadalmi és politikai változásokat.

A kötetben olvasható tanulmányok különböző irányokból közelítenek az enciklopédikus tudásformák tematikájához, ennek megfelelően négy, első pillantásra talán különböző, gondolatiságában mégis szorosan összetartozó tematikus egység szerint csoportosítottuk őket. Az első blokkban az utazás, az útleírás és az antropológia mint a tudás gyarapításának forrása kerül a figyelem középpontjába. A második részben olvasható írások a képzőművészetek, a nyelv, valamint a felvilágosodás kori magyar arisztokrata családok könyvtárgyűjteményeinek témáit körbejárva változatos példákon keresztül mutatják be a tudásközvetítés és -népszerűsítés szerteágazó formáit. A kötet harmadik része ugyancsak a diszszemináció összetett folyamatait vizsgálja, a nyelviség, a fordítás és az adaptáció kérdésköreire összpontosítva. A záró blokkban az enciklopédia és az enciklopédikus tudás filozófiai perspektíváiról szóló tanulmányok kaptak helyet.

* * *

A Magyar-Francia Felvilágosodás Kutatóközpont 2024-es ülésén fogalmazódott meg az ötlet, hogy az újraalakuló Kutatóközpontban lehetőség szerint minden évben konferenciát szervezünk, amelynek anyagát egybegyűjtve kiadjuk. Elsőként olyan témát szerettünk volna javasolni, amelyhez valamilyen módon minden tagtársunk kapcsolódni tud. A kötetben olvasható tanulmányok eredetileg az *Enciklopédikus tudásformák, a tudomány, az irodalom és a művészetek népszerűsítése a 18. századi Európában* címmel, 2025. május 15-én és 16-án Szegeden megrendezett műhelykonferencián hangzottak el előadás formájában.

A rendezvény a Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszéke és az Egyetemi Levéltár együttműködésében jött létre. Köszönetet mondunk nagyvonalú támogatásáért a szegedi Centre Universitaire Francophone-nak, amely befogadta a konferenciát. Külön köszönet illeti támogatásáért Gyimesi Timeát és Kruzslicz Pétert, valamint Ocsovai Dórát, aki a konferencia anyagainak arculatát tervezte, és Penke Botondot, aki felkarolta a konferencia ötletét és segítette a tanulmánykötet létrejöttét.

Bartha-Kovács Katalin és Aradi Csenge